

Adaptive capacity is considered in the paradigm of successful professional adaptation and the direction of individual behavior. Besides, the notion of “adaptability” includes the recognition of the necessary changes that take place in the consciousness of an individual in the process of learning new activities and communication. With the help of a questionnaire by J. Taylor (the level of anxiety) two groups of interns have been formed: G1 included interns with medium (with a tendency to high) and high levels of anxiety and G2 included interns with medium (with a tendency to low) and low anxiety levels. The study of psycho-emotional and personality traits using the scale of D. McLean (tolerance to uncertainty), test “Viability”, the motor test of I. Schwarzländer (level of aspirations) made it possible to draw conclusions about the important structural components of identity formation as a professional, to associate them with self-esteem and motivation, which occur in different kinds of activities. The research results show that despite the protective response of anxiety, its high levels interfere achieving the objectives, because such people are characterized by the low level of tolerance to uncertainty, low indicators of control scales, taking risks and a low level of aspirations, indicating the low self-esteem, choosing easier targets, unpreparedness to act decisively in difficult and stressful situations. In addition, some recommendations for integrated medical and psychological prediction of professionally important qualities of interns are presented in the paper.

Keywords: adaptability, the level of aspirations, tolerance to uncertainty, vitality.

Подано до редакції 11.06.2015

УДК: 378.091.212:159.9.072:005.336.2

Ганна Борисівна Варіна,
старший викладач кафедри психології,
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького,
вул. Леніна, 20 м. Мелітополь, Україна

ПРОПРІУМ ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

У статті розглянуто та досліджено основні компоненти професійної стійкості в контексті розвитку професіоналізму майбутнього практичного психолога. Основним інструментом впливу психолога, крім засвоєних знань та вмінь, виступає його особистість. У рамках теоретико-методологічного аналізу проблеми професійної стійкості психолога виявлено такі основні компоненти: когнітивний, мотиваційний, поведінковий, емоційно-вольовий. В емпіричному блоці дослідження виявлено домінуючі життєві цінності майбутніх практичних психологів, структуру мотивації та рівень розвитку прагнення до досягнення успіху у майбутній діяльності, компоненти спрямованості особистості та рівень розвитку компонентів життєстійкості як стрижневого елементу професійної стійкості.

Ключові слова: професійна стійкість, мотивація, спрямованість особистості, самореалізація, мотивація, життєстійкість, професіоналізм, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Динамізм загальнодержавних процесів, що відбувається в сучасному українському суспільстві, створює таку соціокультурну та освітню ситуацію, вихід з якої безпосередньо пов'язаний з підвищенням якості підготовки та професіоналізму майбутніх фахівців у галузі практичної психології, які здатні до самоперетворення та готовності до повної самореалізації у нестабільних, мінливих умовах праці. У нашій країні проблема професійної стійкості, психолого-педагогічних умов її формування найбільш гостро постала саме сьогодні у зв'язку зі змінами соціальними і економічними умовами, новачками в галузі освіти, особливо професійної, а також із потребою зміни ставлення суб'єкта праці до своєї професійної діяльності. Новий сенс сучасного професіоналізму та ролі особистості в його формуванні спричинив радикальну переоцінку цінностей професійного розвит-

ку. Зросли вимоги до фахівця, його підготовки і освіти, до відповідальності суб'єкта за свою кар'єру, професійне майбутнє. Саме тому адаптація індивіда до мінливої дійсності стає можливою лише завдяки одночасній динаміці та сталості самої людини, її життєвих уявлень і професійних планів.

Аналіз стану розробленості проблеми в спеціальній літературі. Провівши аналіз досліджень з питання підготовки майбутніх психологів до професійної діяльності, можна зробити висновок, що більшість дослідників так чи інакше підкреслює значущість у діяльності психолога рівня його особистісного розвитку, самореалізації його особистості. Шляхи активізації цього процесу різні: самопізнання як важливий елемент освіти майбутніх практичних психологів у виші (Н. Ф. Шевченко, Т. В. Скрипченко); формування спрямованості психолога-студента на оволодіння

теоретичними та практичними знаннями, уміннями, (А. Г. Самойлова, О. П. Саннікова); використання активних методів і засобів навчання, різноманітних тренінгів, розв'язування психологічних ситуацій та ін. (С. В. Васильківська, П. П. Горностаї, В. І. Карікаш, Л. І. Уманець, Т. С. Яценко та ін.); формування особистісної позиції у процесі фахової підготовки психолога (Н. І. Пов'якель, О. Л. Подоланюк). Коли йдеться про стійкість особистості людини, важливими є не будь-які результати, а саме результат, що відбиває мету її цілеспрямованої життєдіяльності. Спираючись на це положення, З. К. Каргієва запропонувала розглядати професійну стійкість у трьох аспектах – як мету, результат і критерій функціонування педагогічних систем у професійній освіті [2].

Професійна стійкість пов'язана зі сферою професійної праці. Зокрема, вона полягає в здатності до збереження надбаного в процесі праці професійного потенціалу за умов зміни робочого місця або організації. З іншого боку, з поняттям професійної стійкості пов'язана і стійкість працівника стосовно діяльності, яка ґрунтується на збереженні у фахівця здатності та інтересу до праці на одному і тому самому робочому місці протягом тривалого часу. Отже, поняття професійної стійкості є досить складним, діалектичним, відбиваючим багатопланові відносини між людиною, її професійною діяльністю та суспільством.

Проблему професійної стійкості особистості вперше сформулював К. К. Платонов, на думку якого, професійна стійкість – це така властивість особистості, в якій проявляється інтенсивність, дієвість і стійкість професійної спрямованості [4]. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що на сьогодні зустрічаються різні теоретико-методологічні підходи до розуміння професійної стійкості. Під стійкістю мається на увазі здатність протистояти труднощам, зберігати віру в ситуаціях фрустрації і постійний (досить високий) рівень настрою [5]. Окремі аспекти цієї проблеми досліджуються в працях В. Г. Асєєва, Л. І. Божович, Ф. Є. Василюка, Г. Л. Гаврілової, Л. П. Гримак, К. М. Дурай-Новакової, Є. Ф. Зеєра, П. Б. Зільбермана, В. О. Іваннікова, З. К. Коргієвої, П. Л. Коропової, І. Д. Лушнікова, В. С. Мерліна, О. Г. Мороза, Т. В. Осадчава, Н. О. Подимова, П. С. Решетникова, В. Е. Чудновського та ін. [6].

З аналізу психологічної літератури (В. Е. Чудновський), основних положень концепції психологічної стійкості особистості (С. П. Крупник) і експериментальних досліджень, присвячених цій проблемі (С. П. Крупник, Н. А. Ларіна, Є. М. Лебедева, Р. А. Тагірова, Т. Б. Сизова), випливає, що якість психологічної та професійної стійкості характеризує зрілу особистість, що має високий рівень інтелектуальної й етичної культури, високорозвинені професійні здібності, вміння регулювати власні психічні стани в різних стресогенних умовах праці. Це зумовлює рідкість, якщо не унікальність професійно стійкої особистості [3].

З огляду видно, що досить науковці приділяють велику увагу змістовим компонентам підготовки майбутніх фахівців, але виявлено досить мало досліджень щодо формування професійної стійкості як інтегративної якості особистості практичного психолога, що сприяє ефективній самореалізації, стійкій спрямованості й внутрішній соціально значущій вмотивованості стосовно майбутньої діяльності.

Сучасна університетська система професійної підготовки фахівців своєчасно й ефективно реагує на актуальні запити соціальної практики. Освітня діяльність вищої школи повинна будуватися з урахуванням запитів суспільства, відповідати сучасному рівню розвитку науки і погоджуватися із загальною політикою демократичного суспільства. Це потребує швидкого реагування в аспекті професійної підготовки психологів різних спеціалізацій. У той же час необхідно пам'ятати, що професійна освіта повинна мати випереджаючий характер стосовно професійної діяльності і має стати інноваційною зоною, що сприятиме розвитку реальних, глибоко усвідомлених образів майбутньої професії, що відбивають перспективні форми свідомості.

Визначаючи у психолого-педагогічній підсистемі концептуальну модель, яка описує процес формування не тільки нового досвіду майбутнього фахівця, а й можливість ефективної самореалізації в умовах нестабільного мінливого світу, наголосимо, що підготовка сучасних практичних психологів не може будуватися за класичною схемою, як це відбувалося впродовж останніх десятиліть.

Нова освітня парадигма орієнтована на формування психолога-професіонала, що відрізняється компетентністю, високою культурою особистості, ерудицією, здатністю до творчості. Вона охоплює два рівні – розвиток професійної компетентності, тобто обізнаності в змісті, теорії, методах, засобах професійної діяльності, та особистісне становлення, формування внутрішньої (бажання, мотивація, направленість) готовності до опанування професією та реалізації себе в ній, розвиток професійної стійкості та активної життєвої позиції [5].

Практична психологія є інтегральним психологічним явищем, що представляє єдність трьох його складових аспектів: науково-методичного, прикладного й організаційного. І тому система підготовки практичних психологів суттєво відрізняється від системи підготовки академічних психологів, яка існувала протягом тривалого часу. Усебічний науково обґрунтований аналіз проблеми професіоналізації психолога представлено у дослідженні Ж. П. Вірної [1]. Особлива увага в ньому приділяється мотиваційно-смісловій регуляції особистості у процесі набуття та трансформування її професійного досвіду.

Становлення суб'єкта професійної діяльності є наслідком проходження людиною складного «життєвого шляху», що як атрибутивна характеристика життєдіяльності доповнює професійний досвід. Предста-

влений життєво-стильовий концепт мотиваційно-сміслової регуляції дозволяє розглядати такий феномен як актуально-потенційну активність, що локалізується у площині співвідношення функціональної та перспективної сфер життєвого часового простору та дійової реалізації у зонах актуального й потенційного досвіду особистості. Психологічні механізми функціональної (мотиваційно-спонукальний, емоційно-ситуативний і когнітивний) та перспективної (аксіологічний, рефлексивний, антиципаційний) сфер мотиваційно-сміслової регуляції розглядаються автором як своєрідна проекція цілісного уявлення про особистість у її життєвому стилі [3]. Таким чином, актуальним постає питання розгляду формування компонентів професійної стійкості майбутнього практичного психолога в процесі навчання у ВНЗ та розробка навчально-виховних технологій та засобів, спрямованих на розви-

ток цієї інтегральної якості особистості фахівця.

Мета статті полягає у виявленні та дослідженні конструктивних компонентів професійної стійкості майбутнього практичного психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті теоретичного аналізу нам удалось виявити компоненти професійної стійкості майбутнього практичного психолога: когнітивний, емоційно-вольовий, мотиваційний, поведінковий. Емпіричний блок дослідження проводився на базі Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Україна) серед студентів 1-5 курсів спеціальності «Практична психологія», «Біологія. Практична психологія».

За допомогою методики «Виявлення життєвих цінностей особистості» ми дослідили структурні домінуючі компоненти ціннісної сфери майбутніх фахівців.

Таблиця 1.

Визначення життєвих цінностей майбутніх практичних психологів

Життєві цінності	Відсоткове значення
1. Автономність	92,3%
2. Прихильність і любов	92,3%
3. Саморегуляція	91%
4. Матеріальний успіх	69,2%
5. Особистісне зростання	61,5%
6. Служіння людям	46,2%
7. Здоров'я	38,5%
8. Популярність Влада і вплив Міжособистісні контакти і спілкування	23,1%
9. Безпека і захищеність	15,4%
10. Відчуття задоволення	7,7%

Таким чином, майбутні практичні психологи орієнтовані на професійну діяльність з позиції прагнення до автономності (92,3%) і матеріального успіху (69,2%), а не зосередженості на моральному задоволенні (7,7%) від психологічної допомоги іншим і не на особистісному зростанні (61,5%). Основними домінантами професіоналізму вони вважають процес реалізації відчуття автономії і незалежності, прихильності та любові, комунікативності та доброзичливості, що є первинним і актуальним для такої соціальної структури, як студентство. Проте, вони мало приділяють уваги розвитку таких важливих професійних якостей, як гуманізм (50%), багатство і культура мови (53,3%), емпатія, прагнення до самоосвіти і саморегуляції поведінки, уміння вести внутрішній діалог (48%), розвиток потреби в служінні людям і встановлення міжособистісних контактів (23,1%) тощо. Як показують дослідження, саме ці якості для студентів є менш значущими і пріоритетними, що заважає конструктивній інтеграції з майбутньою професією.

Відповідно до категорії «Мотивація досягнення», виявлено, що домінуючими мотивами виступають мотивація досягнення успіху (54,8%) та мотивація

зазначення результатів. Це свідчить про те, що більшість майбутніх фахівців орієнтовані на досягнення успіху, що має зовнішню спрямованість, тобто результативність, що виявляється у кінцевому продукті діяльності, не зосереджуючись на процесі, що відображається у низьких показниках внутрішньої вмотивованості (30,4%), пізнавального мотиву (25,3%), мотиву складності завдання (24,6%).

За шкалою «Мотивація відношення» виявлено, що для студентів найбільш значущим виступає мотив ініціативності (62,4%) та особистісного очікування (55,3%), тобто спостерігається тенденція до активності та віри у власні можливості, але на низькому рівні сформовані мотиви вольової саморегуляції (21,3%), самообілізації (20,5%), самооцінки особистісного потенціалу (30,4%), особистісного осмислення праці (18,3%), що ускладнює процес самоперетворення на шляху професійної стійкості;

За результатами діагностики спрямованості особистості майбутнього практичного психолога, виявлено, що домінуючою виступає прагматична спрямованість (79,8%), тобто орієнтація на зовнішні чинники майбутньої роботи, соціальний престиж та матеріаль-

не благополуччя, найменш розвинуеною виявлено екзистенціональну спрямованість (37,2%), тобто прагнення до самопізнання, саморозуміння та саморозвитку професійно важливих особистісних структур.

За допомогою методики «Тест життєстійкості» ми виявили рівень сформованості компонентів життє-

стійкості особистості як міру здатності особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість і не знижуючи успішність професійної діяльності.

Таблиця 2.

Дослідження структури мотивації майбутнього практичного психолога

Основні мотиви	Відсоткове співвідношення
Мотивація досягнення	
Пізнавальний мотив	25,3%
Змагальний мотив	39,6%
Мотив досягнення успіху	54,8%
Внутрішній мотив	30,4%
Мотив зазначення результатів	48,7%
Мотив складності завдання (суб'єктивна оцінка складності завдання)	24,6%
Мотивація відношення	
Мотив ініціації	62,4%
Мотив самооцінки вольового зусилля	21,3%
Мотив самооблізації (на вольове зусилля)	20,5%
Мотив самооцінки особистісного потенціалу	30,4%
Мотив особистісного осмислення праці (особистісний зміст)	18,3%
Мотив позитивного особистісного очікування	55,3%

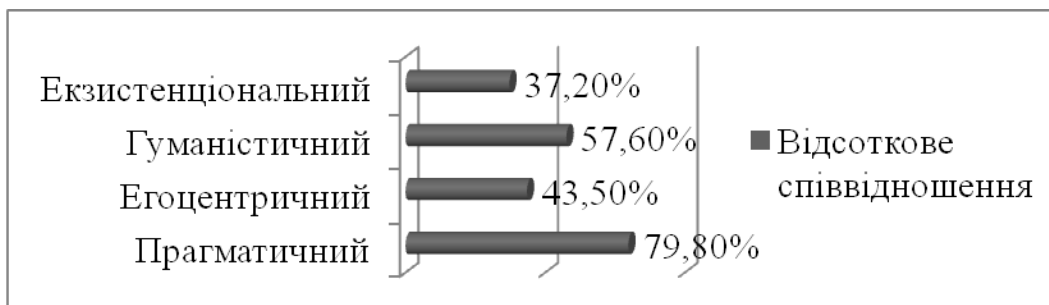

Рис. 1 Діагностика спрямованості особистості практичного психолога

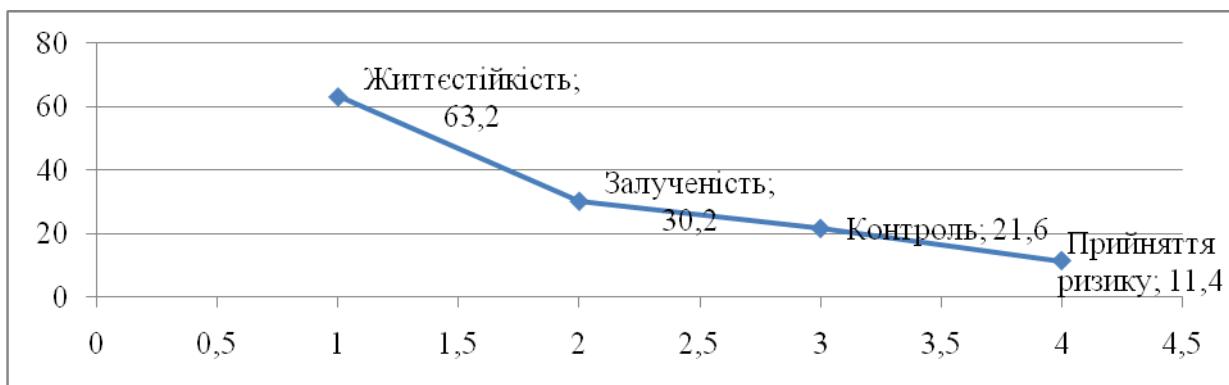

Рис. 3 Визначення рівня сформованості компонентів життєстійкості

За результатами цієї методики можна зробити такі висновки:

- низькі показники за категорією «залученість» (30,2) свідчать про те, що майбутні фахівці на цьому етапі розвитку компетентності не отримують задово-

лення від власної діяльності, що породжує почуття знехтуваності та відчуття себе «поза» життям;

- низький рівень контролю говорить про те, що у більшості студентів не сформовані навички самоконтролю, саморегуляції та тайм-менджменту, що по-

рушує внутрішню гармонію та може виступати причиною прояву негативних психічних реакцій – тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності;

- низькі показники за шкалою «прийняття ризику» (11,4) свідчать про те, що студенти не володіють навичками інтеріоризації досвіду та знань, не розглядають життя як спосіб здобуття досвіду, як шлях пошуку комфорту та безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У процесі дослідження виявлено, що професійна стійкість – це сукупність мотиваційних, емоційних, когнітивних і волевих властивостей, які об'єднуються в більш або менш інтегровану систему.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вірна Ж. П. Мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації психолога: монографія / Ж. П. Вірна. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – 320 с.
2. Каргієва З. К. Формирование профессиональной устойчивости студентов университета: автореф. дис. соискание научной степени канд. пед. наук / З. К. Каргієва. – Л., 1983. – 16 с.
3. Крупник Е. П. Психологическая устойчивость личности как методологическая проблема / Е. П. Крупник // Научные труды МПГУ. – М.: Прометей, 1987. – С. 270-278

REFERENCES

1. Virna, Zh.P. (2003). *Motivatsiino-smyslova rehuliatsiia u profesionalizatsii psikhologa: monohrafiia [Motivational and sense regulation in the professionalization of a psychologist: monograph]*. Lutsk: “Vezha” Volyn State University of Lesya Ukrainka [in Ukrainian].
2. Kargieva, Z. K. (1983). *Formirovanie professionalnoy ustoichivosti studentov universiteta [Formation of professional stability of university students]. Extended abstract of candidate's thesis*. Leningrad [in Russian].
3. Krupnik, E. P. (1987). *Psikhologicheskaya ustoihivost lichnosti kak metodologicheskaya problema [Psychological resistance of a personality as a methodological problem]*. *Nauchnye trudy MPGU – Proceedings of MPGU*. Moscow [in Russian].

Вона забезпечується функціонуванням злагодженого механізму і зберігається за умов його чіткої координованої роботи. Резерв професійної стійкості пов'язаний з налаштованістю цього механізму. Він визначається індивідуальним професійним досвідом фахівця. Важливо також зрозуміти, що значну роль у забезпеченні резерву професійної стійкості відіграють умови праці та вплив групи і соціального середовища.

Перспективою подальших досліджень є розробка та впровадження в систему підготовки майбутніх практичних психологів комплексу методів та технологій формування професійної стійкості.

4. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М.: Наука, 1986. – 255 с.
5. Ржанникова О. В. Социальная зрелость как фактор становления профессиональной устойчивости / О. В. Ржанникова // Теория и практика физической культуры. – 1996. – № 3. – С. 39.
6. Чудновский В. Э. К вопросу о психологической сущности устойчивости личности / В. Э. Чудновский // Вопросы психологии. – 1978. – № 2. – С. 23-34.

4. Platonov, K. K. (1986). *Struktura i razvitie lichnosti [The structure and development of a personality]*. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Rzhannikova, O. V. (1996). *Sotsialnaya zrelost kak faktor stanovleniya professionalnoy ustoichivosti [Social maturity as a factor of professional stability]. Teoriya i praktika fizicheskoy kultury – Theory and Practice of Physical Culture*, 3, 39 [in Russian].
6. Chudnovskiy, V. E. (1978). *K voprosu o psikhologicheskoy sushhnosti ustoichivosti lichnosti [On the issue of the psychological essence of personality's stability]*. *Voprosy psihologii – Issues of psychology*, 2, 23–34 [in Russian].

Анна Борисовна Варина,

старший преподаватель кафедры психологии,

*Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого,
ул. Ленина, 20, г. Мелитополь, Украина*

ПРОПРИУМ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ СТОЙКОСТІ БУДУЩЕГО ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА

В статье рассмотрены и исследованы основные компоненты профессиональной устойчивости в контексте развития профессионализма будущего психолога. Основным инструментом воздействия психолога, кроме усвоенных знаний и умений, выступает его личность. В рамках теоретико-методологического анализа проблемы профессиональной устойчивости психолога выявлены следующие основные компоненты: когнитивный, мотивационный, поведенческий, эмоционально-волевой. В эмпирическом блоке изучены доминирующие жизненные ценности будущих практических психологов, структура мотивации и уровень развития стремления к достижению успеха в будущей деятельности, компоненты направленности личности и уровень развития компонентов жизнестойкости как стержневого элемента профессиональной устойчивости. У будущих практических психо-

логов доминантами профессионализма выступает процесс реализации ощущения автономии и независимости, привязанности и любви, коммуникативности и доброжелательности, что актуально для такой социальной структуры, как студенчество. Однако, они мало внимания уделяют развитию таких важных профессиональных качеств, как гуманизм, богатство и культура речи, эмпатия, стремление к самообразованию и саморегуляции поведения, умение вести внутренний диалог, развитие потребности в служении людям и установление межличностных контактов. По результатам исследования также выявлено, что доминирующими мотивами выступают мотивация достижения успеха и мотивация достижения определенных результатов, это свидетельствует о том, что большинство будущих специалистов ориентированы на достижение успеха, это имеет внешнюю направленность, т. е. результативность, проявляющуюся в конечном продукте деятельности. Также для студентов наиболее значимым выступает мотив инициативности и личностного ожидания, то есть наблюдается тенденция к активности и вере в собственные возможности, но на низком уровне сформированы мотивы волевой саморегуляции, самомобилизации, самооценки личностного потенциала, что затрудняет процесс саморазвития на пути профессиональной устойчивости. В процессе констатирующего эксперимента мы выявили низкий уровень развития компонентов жизнестойкости личности как меру способности личности выдерживать стрессовую ситуацию, сохраняя внутреннюю сбалансированность и не снижая успешность профессиональной деятельности. В процессе анализа литературы установлено, что с понятием профессиональной устойчивости связана и устойчивость работника применительно к деятельности, которая основывается на сохранении у специалиста способности и интереса к работе на одном и том же рабочем месте в течение длительного времени. Результаты исследования свидетельствуют о необходимости разработки и апробации комплекса методов и технологий формирования профессиональной устойчивости будущих практических психологов в современных условиях реформации культурно-образовательного пространства.

Ключевые слова: профессиональная устойчивость, мотивация, направленность личности, самореализация, мотивация, жизнестойкость, профессионализм, конкурентоспособность.

*Hanna Varina,
senior lecturer, Department of Psychology,
Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky,
20, Lenina Str., Melitopol, Ukraine*

PROPRIUM OF FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS' PROFESSIONAL STABILITY

The article deals with the main components of professional stability in the context of the professional development of a future psychologist. The main tool of psychologist's influence, besides his/her obtained knowledge and skills, is his/her personality. The theoretical and methodological review of the problem of psychologist's professional stability helped to reveal the following main components: cognitive, motivational, behavioural, emotional and volitional. The empirical research was aimed at studying future practical psychologists' dominant life values, the structure of motivation and the level of the development of the desire to achieve success in their future work, the components of individual orientation and the level of the development of survival index components as the basic element of professional stability. The future practical psychologists' dominant aspects of professionalism are the process of implementing the sense of autonomy and independence, affection and love, communication and goodwill. However, students pay inadequate attention to the development of such important professional skills, as humanism, wealth and culture of speech, empathy, the desire for self-education and self-regulation of their behaviour, ability to conduct an internal dialogue, the need to serve people and set interpersonal contacts. The study has also found that the dominant motives of future psychologists are the following: the motivation to achieve success and certain results, which speaks for the fact that the majority of future specialists are focused on achieving success, which is manifested in the final product of their activity. Besides, the motive of taking an initiative and personal expectations are very important for the surveyed, so there is a tendency to activity and belief in their own forces, but at the same time motives of self-regulation, self-mobilization, self-assessment are not mature, which complicates the process of self-development in the way of professional stability. As a result of the ascertaining experiment the low level of survival index maturity has been revealed. It is considered as a measure of individual's ability to hold stressful situations, maintain the internal balance without reducing the successfulness and productivity of work. The notion of professional stability is associated with the stability of a worker concerning his/her activity, which is based on preserving specialist's skills and interest in the job for a long time. The results of the carried out research speak for the need to develop and test a complex of methods and technologies aimed at future practical psychologists' professional stability formation under the modern conditions of reforming cultural and educational space.

Keywords: professional stability, motivation, personality orientation, self-actualization, motivation, vitality, professionalism and competitiveness.

Рецензент: доктор психологічних наук, професор В. В. Зарицька

Подано до редакції 11.06.2015